

Štědroň, Miloš; Šlosar, Dušan

Praslovanské dědictví

In: Štědroň, Miloš; Šlosar, Dušan. *Dějiny české hudební terminologie*. Vyd. 2., přeprac. Brno: Masarykova univerzita, 2010, pp. 9-10

ISBN 9788021051614

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123527>

Access Date: 23. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

1 Praslovanské dědictví

Nejstarší složky české hudební terminologie jsou praslovanského původu a do české podoby se přetvářely s postupným vydělováním češtiny z praslovanského kontinua kolem 10. století. Jsou to slova *бубѣнь* (buben), *голѣ* (hlas), slovesný kořen *gr̥m-ěti* (hřmíeti), kořen *gōd-ti* (hústi), kořen *pě-ti*, slovesný základ *gvi-zdati*, *pi-skati* a *skrip-ati*, substantiva *struna*, *trōba* (trúba), slovesný kořen *zv̥n-ěti* (zníeti), substantivum *zvokъ* (zvuk).

Řada z nich měla původně onomatopoickou povahu; ta však byla později hláskovým vývojem někdy zasata.

Slovo *бубѣнь*, původně asi **bnbn*, znázorňovalo opakovaný úder do rezonujícího nástroje; zatímco v první slabice *bn-*, za níž následoval konsonant, se ze slabičného onomatopoického *n* vyvinula nosovka *o*, v druhé před koncovkovým vokálem (např. *-bna* vznikla slabika s ultrakrátkým vokálem *ɚ* ve spojení s normálním konsonantem *a* (*-bna*). Další hláskový vývoj v desátém století, který přinesl denazalizaci *o* a jeho přeměnu v *u*, zvukomalebnou povahu slova do značné míry zastřel.

Slovesný kořen *gr̥m-*, spojení tří znělých konsonantů, z toho dvou sonant *r* a *m*, vystihovalo nevokální a přesto zvučný hluk: *g-* jeho znělý nástup, kmitavé slabikotvorné *-r-* jeho přerývanost a *-m* jeho dozívání; české změny *g>h* a *r>ř* tuto jeho povahu později pozměnily. K tomuto slovesnému koření existovala ablautová obměna s vokálem *-o-* v dějovém jméně *gromъ* (hrom).

Slovo *голѣ* (česky pak *hlas*), původně zvukomalebné pojmenování artikulovaného zvuku, se stalo základem hudebních termínů až v dalším vývoji. Reduplikovaný základ *gol-* (**golgolъ*) vedl k pozdějšímu českému znění *hlahol*, jež původně pojmenovávalo pouze řeč; dnešní význam hlasitého znění je pozdější.

Slovesný kořen *gōd-* vyjadřoval prvním znělým konsonantem *g-* nástup sorního tónu vyjádřeného nosovkou *o*, následující konsonant *-d* pak jeho závěr. Česká změna *g>h* a denazalizace *o>u* však onomatopoickou povahu tohoto základu zcela potlačily.

Sloveso *gvi-zdati* bylo obměnou praslovanského *svi-stati*, slovesa vystihujícího pískání a zesilujícího jeho dojem intenzifikační příponou *-st/-zd(-ati)*.

Sloveso *piskati* obsahuje onomatopoický základ *pi-*, který je rozšířen intenzifikačním sufixem *-sk-*. (Jinou obměnu téhož základu představuje nehudební onomatopoiion *pípati*.)

Sloveso *skripati* spojením neznělé sykavky *s-* a neznělé veláry *-k-* vyjadřuje neznělý šelest doprovázený konsonantem *-r-* s přerývanou artikulací a vysokým vokálem *-i-*: tyto hlásky v uvedeném sledu znázorňují spíš nehudební nepříjemný zvuk; staly se však základem praslovanského pojmenování strunného nástroje *skripky*. Česká změna *r>ř* jeho zvukomalebný charakter ještě umocnila.

Slovo *troba* je patrně už praslovanskou přejímkou z germánštiny. Podle hláskového skladu je to onomatopoické pojmenování zvuku plechového dechového nástroje. Česká denazalizace *q>u* jeho zvukomalebnou podstatu změnila, avšak zcela nezastřela.

Další termíny praslovanského původu zvukomalebnou povahu nemají.

Sloveso *jbgrati* (staročesky *jhráti*), bylo původně pojmenováním zábavné činnosti, také tance. Rozšíření významu na hru hudební je záležitostí až doby pozdější.

Sloveso *pěti* mělo starou, už raně praslovanskou odvozeninu *pěsnь* (pozdější *piesň*, novočesky *píseň*). V obecném významu bylo ve staré češtině vytlačeno odvozeninou *zpievati*, které vznikla imperfektivizací předponové odvozeniny (*v*)*zpěti*.

Slovo *struna*, původně pojmenovávající šlachu a tětívu, už od rané staročeské doby slouží převážně k pojmenování součásti hudebního nástroje.

Sloveso *zvbñěti*, staročesky *zvnieti* mělo už pradávnu ablautovou dějovou odvozeninu *zvонъ*, která dodnes uchovála původní zvukomalebný sled konsonantů – na rozdíl od slovesa samého, jež velmi brzy podlehlo přesmyknutí násloví na *vznieti* a nato zjednodušení na *znieti* (novočesky *znít*).

Slovo *zvorkъ*, staročesky *zvuk*, je dávná odvozenina z nedochovaného slovesa *zvękati*.

Tato slova pak sloužila po celou historickou dobu jako základy pro odvozování dalších pojmenování z oboru hudby.

Pojmenování s motivací onomatopoickou však v ranějších stádiích vývoje hrála významnou roli, i když se pochopitelně všechna nepodílela na vytváření hudební terminologie. Byla to např. praslovanská slovesa *bučati/bukati*, *svbřčati*, *gučati/gukati* (hučet/houkat), *gvizdati*, *kašljati*, *kukati*, *kvičati*, *kychati*, *pъrděti*, *pъzděti* (bzdít), *regъtati* (řehtat), *sipati/sipěti*, *skripati/skripěti*, *svistati* (hvízdát), *svbřčati*, *šbъrtati*, *šuškati*, *vъrčati/vъrkati* aj. Dvojice sloves typu *gučati/gukati* využívaly morfologické odlišnosti k vyjádření různého průběhu děje: slovesa typu *gučati*, *skripěti*, *vъrčati* k vyjádření děje plynulého, kdežto typu *gukati*, *skripati*, *vъrkati*... jako charakteristiku děje přerývaného (tzn. např. *skrip-ě-ti* X *skrip-a-ti*). Hlásky *k/č* (*vrkati/vrčati*) před infinitivní kmenotvornou příponou měly roli pouhých slovtvorných spojovacích článků (*vr-k-a-ti*...), hláska *t* (*regъ-t-a-ti*) nebo skupení *st* (*svi-st-a-ti*) měly však ve významu roli intenzifikační.

KOPEČNÝ, F.: Základní všeslovanská slovní zásoba. Praha 1981.

МАЧЕК, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského, Praha 1957.

REJZEK, J.: Český etymologický slovník, Voznice 2001.